

OSMANLI DEVLETİ'NDE SİYASİ RİTÜELLER* *Political Rituals In The Ottoman State*

Öğr.Gör. Laçın AKYIL
İstanbul Arel Üniversitesi, lacinakyil@arel.edu.tr

Laçın, A. (2017). "Osmanlı Devleti'nde Siyasi Ritüeller", Vol:3, Issue:17; pp: 205-212 (ISSN:2149-8598)

ARTICLE INFO

Article History

Makale Geliş Tarihi

Article Arrival Date

17/11/2017

Makale Yayın Kabul Tarihi

The Published Rel. Date

21/12/2017

Anahtar Kelimeler

Törenler, Osmanlı Devleti,
Ritüeller

Keywords

Ceremonies, Ottoman State,
Rituals

ÖZ

Sözlük anlamıyla ritüel, geleneksel tören anlamına gelmektedir. Ritüeller; geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanı birbirine bağlamaktadır. Bireyi toplumsallaştırıp, dayanışma duygusunu arttırarak toplumda birlik ve beraberlik duygularının kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlamaktadır. Siyasi ritüeller ise harekete geçirdikleri semboller aracılığıyla kişilere ortak kod ve anlamlar kazandıran ritüellerdir. Siyasi ritüeller, siyasi semboller ile zihinsel kurgular yaratarak ve insanları yeniden organize ederek semboller aracılığıyla yol haritaları sağlama işlevi görmektedir.

Osmanlı Devleti, ritüeller açısından oldukça zengin bir devlettir. Osmanlı Devleti'nde padişahların tahta çıkışı, yabancı elçilerin padişah huzuruna çıkması, padişahların ölümleri, padişahların seferlere gidişi, padişahların kılıç kuşanmaları gibi eylemler çeşitli ritüeller vasıtasıyla anılmıştır. Ritüeller; semboller, gösteriler, protokol kuralları vb. unsurlara göre tasarlanmış iktidarın sahnelendiği yerler olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde önemli bir yeri olan Kılıç Kuşanma, Cülus ve Biat törenlerinden, Elçi Kabulünden, Cuma Selamlığından ve Surre alaylarından bahsedilecektir.

ABSTRACT

The dictionary literally means ritual, as a traditional ceremony. Rituals; past, present and future time it enhances the individual's sense of solidarity and socialization, thus enabling them to transfer their feelings of unity and solidarity in society to the end. Political rituals are the rituals that give the common code and meaning to the public through the symbols on which they act. Political rituals serve to provide road maps with symbols by creating political symbols and mental fictions and reorganizing people.

The Ottoman State is a very rich state in terms of rituals. In the Ottoman Empire, the actions of the sultan's descent from the throne, the appearance of the foreign soldiers in front of the sultan, the death of the sultans, the separation of the sultans and the sultans were known with various ceremonies. Ceremonies; symbols, demonstrations, protocol rules, etc. where the forces designed according to the elements are staged. In this study, the important ceremonies of the Ottoman Empire will be mentioned in the ceremonies of Kılıç Kuşanma, Culus and Biat, the Ambassador's Cabinet, Cuma Selamlığı and Surre Regiments.

1. GİRİŞ

Ritüeller; törenler, şenlikler, merasimler anlamında kullanılmaktadır. Rit ya da ritüel "Yalın toplumsal alışkanlıklar, adetler yani belirli bir değişmezlikle tekrarlanan hareket tarzlarını olduğu kadar, doğaüstüne bağlı inançlara ilişkin törenler" olarak tanımlanmıştır (Özbudun, 1997, s.17). Bir diğer ifade ile "İnananların üzerinde uzlaşarak simgesel anlam yükledikleri geleneksel uygulamalardır." (Olgun, 2016, s.84).

Ritüeller, devletlerin ve toplumların özelliklerinin belirlenmiş olduğu, devletlerin siyasi, ekonomik ve sosyal güçleri ile orantılı bir biçimde dizayn edilen etkinliklerdir. Tarihte diğer devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de ritüeller hem içerik hem de şekil bakımından önemli bir yere sahiptir. Özellikle devlet yöneticileri, savaş yenilgilerinden sonra halkın moralini yükseltmek amacıyla ritüeller düzenlemeyi tercih etmiştir. Örneğin Fatih Sultan Mehmet, Akçahisar kuşatmasının başarısızlığını unutturmak amacıyla gösterişli bir düğün gerçekleştirmiştir (İnalçık, 1954, s.108).

Ritüeller, sürekli tekrarlanan davranışlardır. Katı kurallarla belirlenmiştir ve bu kurallara uyulmadığı takdirde ritüeller yerine getirilmemiş olur. (Olgun, 2016, s. 85). Ritüeller, halkın birbirleriyle olan bağlarını kuvvetlendirme, geleneklerini devam ettirme, toplumu canlı tutma amacını taşımaktadır.

* Bu çalışma 9-12 Kasım 2017 tarihleri arasında Şanlıurfa 1. Uluslararası El Ruha Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulmuştur.

Ritüellerin dinsel uygulamaları halka aktarmak gibi bir işlevi de bulunmaktadır. Siyasal açıdan ise ritüeller yöneticilerin varlığını her noktaya ulaştırabilmesi açısından önemli bir fırsattır (Ocak, 2016, s.98). Osmanlı Devleti'nin ritüelleri ile Batı devletlerinin ritüelleri arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkların en önemlisi Batı'da gerçekleşen karnaval vb. ritüellerin halk ve yöneticiler arasındaki statüyü geçici bir süreliğine yok etme özelliğidir. Oysa Osmanlı Devleti'nde yapılan ritüellerde bir eşitleme anlayışı bulunmamaktadır. Ritüellerde devlet-halk arasındaki ilişki devam etmektedir.

2. CÜLUS TÖRENLERİ

Kökeni Arapçadan gelen cülus kelimesi, oturmak anlamını taşımaktadır, bu da Osmanlı Devleti'nde padişahların tahta çıkması anlamına gelmektedir (Gökdaş ve İnaç, 2014, s.111). Tarih boyunca tüm Türk devletlerinde hükümdarların tahta çıkması törenlerle kutlanmıştır. Örneğin İslamiyet'ten önceki Türk devletlerinde hakanlar, bir keçeğe oturtularak tahtı devralırdı. Anadolu Selçuklularında ise vezir, hükümdarın yanında eşlik ederek tahta doğru yönelir ve padişah tahta oturduktan sonra biat ederdi. Sonrasında yeni hükümdar cülus bahşişi dağıtırdı (Ertuğ, 1999, s. 35-39).

Biat, tahta çıkan padişahın tanınması anlamına gelmektedir. Biat eden kişiler padişahın vermiş olduğu emirlere uyacaklarına dair söz vermiş olur. Bu sebepten dolayı biat töreni siyasal içerikli bir törendir. Osmanlı Devleti'nde biat töreni II. Bayezid döneminden sonra Topkapı Sarayı'nda yapılmaya başlanmıştır (Karateke, 2015, s. 43-45). Biat törenlerinde padişah tahta oturduğunda nakibüleşraf ve şeyhülislam ilk biatı yapmak için padişahın huzuruna gelirdi. Nakibüleşraf dua ettikten sonra diğer yüksek rütbeli kişiler biat etmeye başlardı.

İlk cülus töreni 1481 yılında II. Bayezid için, son cülus töreni ise 1918 yılında Sultan Vahdettin için düzenlenmiştir. Cülus törenlerinin hepsi Topkapı Sarayı'nda yapılmıştır. Kimi padişahlar imparatorluğun son dönemlerinde cülus törenini canlandırma çalışmalarında bulunmuştur. Örneğin Sultan Abdülhamit, cülus töreninde halka hediyeler dağıtmıştır.

Osmanlı Devleti'nde cülus törenini haber vermek üzere görevlendirilmiş bir kimse bulunmamakla birlikte bu görevi ordu veya saray içinde sır saklayabilen, güvenilir kimseler gerçekleştirirdi (Ertuğ, 1999, s. 28). Cülus töreninde padişahın tahtı Akağalar kapısının önüne kurulurdu. Padişah, Darüssaade ağası ve babüssaade ağası ile tören yerine geldiğinde herkes alkış tutardı. Cülus törenlerinde sadrazam ve şeyhülislam yeni padişahın eteğini öperdi. Fatih Kanunnamesinde cülus törenlerinde padişahın hangi kişilere ayağa kalkacağını belirlenmiştir. Buna göre "padişah; sadrazam, vezirler, şeyhülislam, nakibüleşraf, kazasker, defterdar gibi üst düzey makam sahipleri" padişaha yaklaştıklarında padişah ayağa kalkardı (Baykal, 2008, s. 17). Padişah adına hutbe okutulduktan sonra cülus gerçekleşirdi. Padişahın tahta çıkmasıyla beraber para basma işlemi yapılırdı. Padişah için bastırılan paraların ülkede kullanılmaya başlanması ile padişaha biat edilmiş olunurdu. (Gökdaş ve İnaç, 2014, s. 113) Padişahın cülus töreni bittikten sonra ölen padişahın cenaze töreni yapılırdı (Baykal, 2008, s. 18). Padişahın ölümü sefer esnasında olmuşsa yerine geçecek olan padişah sefer yerine gelerek, tören sefer yerinde gerçekleştirildi. Bunun sebebi askerin motivasyonunu düşürmemektir (Gökdaş ve İnaç, 2014, s. 112). Cülus töreni bitince padişah Divan Yolu üzerindeki türbeleri ziyaret ederdi (Necipoglu, 2014, s. 59). Cülus töreni sonrası devlette üst düzeydekilerin görevleri iptal olurdu ve yeni padişahın onaylaması ile görevde kalanların görevleri ibka edilmiş olarak kabul edilirdi (Ertuğ, 1999, s. 78).

Cülus törenlerinin en görkemlisi II. Abdülhamid dönemindeki 25. Cülus törenidir. Sultan Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yılı olması sebebiyle kutlanan bu törende Abdülhamid'e çok değerli hediyeler gelmiştir. II. Abdülhamid dönemi itibarıyla cülus törenleri devletin gücünü tazelemek, uluslararası alanda meşruiyetini göstermek amacına dönüşmüş bir gösteri haline gelmiştir. II. Abdülhamid'in cülus törenine bir ilk olarak gayrimüslim cemaat başkanları ve yerli yabancı bankerler katılım göstermiştir (Uslu, 2014, s. 57-77). Sultan II. Abdülhamid cülus bahşişlerini kendi servetinden karşılamıştır (Karateke, 2015, s. 55).

3. KILIÇ KUŞANMA TÖRENLERİ

Kılıç kuşanma töreninin Avrupa'da taç giyme törenlerini anımsattığı düşünülse de aslında bu iki törenin nitelik bakımından farklılıkları vardır. Çünkü kılıç kuşanma töreninin uhrevi, taç giyme töreninin ise siyasi yönü bulunmaktadır. Ancak her ikisinin ortak noktası: Avrupa'da kralın, taç takmakla Osmanlı'da ise sultanın tahta oturması ile yönetimin başlamasıdır. Padişah tahta çıktıktan sonra Eyüp

seminde yer alan Mihmandar-ı Peygamberi Halid İbn-i Zeyd Ebü Eyyüb-ı Ensari'nin türbelerinde kılıç kuşanmaları bir kanun ve kaide haline gelmiştir (Avşar, 2012, s.31). Osmanlı Devleti kanunlarına göre kılıç kuşanma töreni, cülus töreninden en geç bir hafta içinde olması gereklidir ancak bu süreyi aşan padişahlar da bulunmaktadır. Örneğin 1. Abdülhamid, cülusunun 8. Günü, II. Abdülhamid 11. Günü kılıç kuşanmıştır (Yılmaz, 2010, s. 96-97).

Bu törenler, sarayın dışında kutsal bir mekan olarak addedilen yerlerde gerçekleşmektedir. Tören yeri olarak Eyüp semtinin seçilmesinin nedenleri, Haslar Kadısının, vezirlerin yalılarının Eyüp'te olması, Eyüp'te pek çok mesirelerin bulunması, Osmanlı Devleti'ne hizmet eden en önemli devlet adamlarının Eyüp'te gömülü olmasıdır (Yılmaz, 2010, s. 94). Kılıç kuşanma törenlerinde padişahların kullandıkları kılıçlarda belli bir standart bulunmamakla birlikte en çok Hz. Ömer'in, Hz. Muhammed'in ve Osman Gazi'nin kılıçları kullanılmıştır (Karateke, 2015, s. 70).

İktidarın meşruluğu kılıç kuşanma törenleri ile bir kez daha onaylanmaktadır. Osmanlı tarihinde bu törenlerin 16. yüzyıl itibariyle yapıldığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nde cülus töreninden sonra kılıç kuşanma töreni yapan ilk kişi II. Murat'tır (Karateke, 2015, s. 68). Sultan II. Selim 1566 yılında Eyüp'ü ziyaret eden ilk padişah olmasına rağmen kılıç kuşanma töreninde bulunmamıştır. Kılıç kuşanma törenleri için Eyüp'e denizyolu ve karayolu olmak üzere iki şekilde ulaşım sağlanmaktadır. Eğer törene denizyolu ile gidilmişse karayolu ile dönülmektedir. Bu, padişahın denizlere ve karalara hakim olduğunu göstermektedir. Törende, Sultan'dan önce karşılama heyeti Eyüp'e giderdi. Padişah saltanat kayığı ile Eyüp Sultan'a giderken saray görevlileri etrafa para dağıtırdı. Padişah türbeye girdikten sonra ya şeyhülislam ya da sadrazam tarafından kılıç kuşatılırdı. Tören esnasında avluda Kuran okutulup, kurban kesilirdi. Padişah, şeyhülislama İslam kurallarına sadık kalacağına dair söz verirdi.

Kılıç kuşanma töreninin yapılacağı gün padişah kubbealtında dinlenirdi. Daha sonra alay hazırlıkları tamamlandıktan sonra padişah orta kapıya gelirdi. Padişah, orta kapıdan çıkınca alkışlanmaya başlanırdı. Alay birliği ile Fatih Cami avlusuna giden padişah, Fatih Türbesi'ni ziyaret ettikten sonra alkışlar eşliğinde tekrar atına binerdi ve Eyüp'e yol alırdı. Genellikle Eyüp'e deniz yoluyla gidilip, İstiklal Caddesinden atla dönülürdü. Padişah, saraya vardığı zaman toplar ateş edilerek törenin bittiği ilan edilirdi (Kurtaran, 2014, s. 772-773).

4. DİVAN-I HÜMAYUN TÖRENLERİ

Kelime anlamı ile Divan, toplanılan yer anlamına gelmektedir. Divan-ı Hümayun, Osmanlı Devleti'nde devlet işlerinin görüşüldüğü en büyük kuruldur. Önceleri merkezi devlet olarak görevini sürdürürken zaman içerisinde Divanın sorumlulukları sadaret ve bağımsız nezaretlere geçmiştir (Bey, 1995, s.489-490). Divan toplantılarına padişahın katılmadığı durumlarda toplantıları başvezir yönetirdi. Divan toplantılarının kurumsal hale dönüştürülmesi Fatih Kanunnamesi ile olmuştur. Fatih Kanunnamesi ile beraber padişahlar, Divan'a doğrudan başkanlık etmeyi bırakmıştır. Divan başkanlığını Sadrazama devreden Fatih, konuşulanları kafes arkasından dinlemeye başlamış sonraları ise bundan da vazgeçerek Arz Odasında bulunmayı tercih etmiştir. Divanın daimi üyeleri, vezirler, Rumeli ve Anadolu Kazaskerleri, İstanbul Kadısı, Defterdar, Nişancı, Yeniçeri Ağası, Kaptan Paşa, Reisülküttaptır. (Yılmaz, 2010, s. 111). Divan politikalarında protokol kurallarına titizlikle uyum söz konusudur. 17. yüzyıldan itibaren Divan'ın işleri azalmış ve giderek merasim aracı haline gelmiştir.

Divan-ı Hümayun II. Bayezid döneminden itibaren haftada dört gün toplanmaya başlamıştır. I. Selim döneminde ise toplantılar padişahın dilediği zaman yapılmıştır. Daha sonrasında tekrar haftada dört gün toplanma usulüne geri dönmüştür. 17. yüzyılın sonunda ise toplantı sayısı ikiye düşmüştür. İstanbul'un fethine kadar Edirne'de toplanan Divan, İstanbul'un fethinden sonra İstanbul'da toplanmaya başlamıştır. Padişah sefere çıkmışsa sefer güzergahı üzerindeki şehirlerde de Divan kurulurdu. Divan toplantılarının açılışında Fetih Suresi okunur, ardından Yeniçeriler çorba içmeye giderlerdi. Reisülküttab, Kemal-i edeple veziriazamın eteğini öperek sol tarafına telhis kesesini koyardı. Divitdar ise para kesesini veziriazamın önüne bıraktıktan sonra Divan toplantıları başlardı (Mumcu, 2007, s. 100-103). Divan toplantılarının sona ermesi öğle saatlerine doğru olurdu. Çavuşbaşı, toplantının bittiğini bildirdikten sonra Divan-ı Hümayun üyeleri haricindeki herkes toplantı alanından ayrılırdı Divan-ı Hümayun üyeleri yemeklerini yedikten sonra çavuşbaşı veziriazamdan mührü alır ve salonu mühürlerdi. Bu da toplantının sona erdiğini gösterirdi.

5. ELÇİ KABULÜ TÖRENLERİ

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren 'ad hoc diplomasi' adı altında tek taraflı diplomasi yürütmeyi tercih etmiş ancak ilerleyen zamanlarda karşılıklı diplomasi yöntemini benimsemiştir (Kurtaran, 2015, s. 109). Osmanlı Devleti, 18. yüzyılın sonlarına kadar ülkelere elçi göndermek istememiştir. Çünkü devlet bunu zayıflık göstergesi olarak algılamıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk kez ülke dışına elçi göndermesi 1720 yılında Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin Fransa'ya gönderilmesiyle gerçekleşmiştir (Araç, 2015, s. 11). Karlofça Antlaşması'ndan sonra elçilere daha çok riayet gösterilmeye başlanmıştır. 19. yüzyıldan itibaren yabancı elçilerin Osmanlı üzerindeki etkileri artmıştır. Örneğin padişahların, elçileri keyfi tutuklama uygulamalarına son verilmiştir. Elçilere verilen önemin artması 1815 Viyana Kongresi ile sağlanmıştır. Bu antlaşmaya göre büyük ve orta büyüklükteki elçiler padişahın görüşme talep etme hakkına sahipti (Karateke, 2015, s. 150). Bir diğer örnek ise 1799 senesinde Mısır meselesi sebebiyle Fransa ile yapılan savaşta elçilerin Yedikule'ye hapsedilmesiyle III. Selim döneminde elçilerin hapsedilmelerine son verilmiştir (İskit, 2016, s.79). Osmanlı diplomasisi "savaşlarda başarısızlıklar yaşanınca, hayatta kalmak için bir organizma olarak görülmüştür. Elçiler, önceki dönemlerde antlaşma yapmak, buyrukları bildirmek, dostluk ilişkileri kurmak, hediyeler iletmek, padişahın tahta çıkışını bildirmek gibi sebeplerden giderken, bu dönemle birlikte elçilerin gidiş sebepleri de değişmiştir. Artık elçiler "biz nerede hata yaptık?" sorusuna cevap aramak üzere gönderilmeye başlanmıştır." (Kahraman ve Akçay, 2010, s. 82).

Osmanlı Devleti'ne bir elçi geldiğinde sadrazam ve çavuşbaşı elçiyi konağından almaya giderdi. Çavuşbaşı, elçiyi saraya getirdikten sonra elçi bir müddet nöbet odasında bekletilirdi. Çavuşbaşı, özel kıyafetlerini giydikten sonra elçiyi orta kapıya getirirdi. Bu esnada askerler, hiç kıpırdamadan dururdu. Bu duruş, sultana olan bağlılığı ve saygıyı temsil etmektedir. Çavuşbaşı ile Arz Odasına giden elçi odaya varır varmaz yer öptürülmeye zorlanırdı. Hıristiyan ve Müslüman elçilerin statüleri birbirinden farklı olduğundan Hıristiyan elçilerine yer öptürme adeti bulunmaktadır. Müslüman elçiler için ise görkemli ritüeller yapılırdı (Ocak, 2006, s. 49). Osmanlı Devleti'nde elçilere gösterişli ritüeller hazırlanmasının nedeninin temelinde onları psikolojik baskı altına almak amacı bulunmaktadır. Diğer devletlere karşı gösterişli görünme ve böylece onları psikolojik etki altına bırakma fikri ülkelerarası ilişkilerde kullanılan etkili bir yöntemdir (Düzbakar, 2009, s. 183).

Elçilerin Osmanlı sınırına girmesinden itibaren ülke sınırından çıkana kadarki süre içerisinde beslenme ve diğer masrafları Osmanlı Devleti tarafından karşılanırdı. Osmanlı Devleti'ne gelen elçiler genellikle Ulufe törenleri zamanında kabul edilirdi. Bunun nedeni Osmanlıların zenginliklerini elçiye göstermek içindi. Elçilerin padişahın huzuruna çıkabilmesi için bazı şartları yerine getirmeleri gerekiyordu. Örneğin elçiler, padişahın yanına kılıçla giremezdi. (Yılmaz, 2010, s. 86-91). Elçilere Osmanlı Devleti memurlarının sürgün ve idam edilmeleri hallerini izlettirildiği zamanlar oluyordu. Elçiye, sarayda yemek yedirilir ve gül suyu, kahve ikramı yapılırdı. Elçiye kürk veya hilat giydirildikten sonra elçinin getirmiş olduğu hediyeler dolaştırılırken elçi, Arz Odasında padişahın karşısına çıkarılırdı (Karateke, 2015, s. 146).

Osmanlı padişahları 15. yüzyılda elçilerle olan görüşmelerinde resmi tercümanlık vasfına sahip olmayan gayrimüslim kişilerden faydalanıyordu. (Heyeti, 2007, s. 43). Eğer padişah, elçiye bir şey söylemek isterse, bunu önce sadrazama, sadrazam da tercümana, tercüman da elçiye söylerdi. Tercüman, elçinin verdiği cevabı padişaha iletirdi. Eğer elçiye bir mektup verilecekse mektup sadrazamdan ikinci vezire, ikinci vezirden üçüncü vezire, üçüncü vezirden miralemağaya iletilir buradan elçiye teslim edilirdi. Elçi de mektubu aldıktan sonra mektubu öper ve geri adımlarla odadan çıkardı.¹

6. CUMA SELAMLIĞI TÖRENLERİ

Cuma selamlığı, Osmanlı padişahlarının her cuma namazına alayla gitmesidir. 16. yüzyıla kadar olan cuma selamlığı törenlerine dair bir kayıt bulunmasa da törenler, imparatorluğun son zamanlarına kadar uygulanmıştır. Bu törenlerde caminin içerisinde hiyerarşik bir diziliş yapılırdı. Padişahın namaz kıldığı yere 'Sultan Mahriri' adı verilmektedir. Padişahın her cuma namazına katılması gerekiyordu. 17. yüzyılda padişahların uzun süreler cuma selamlığına çıkmadığı bilinmektedir. Ancak Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde padişahlar cuma selamlığı törenlerine katılmaya özen göstermişlerdir.

¹ <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=381875&/Osmanli%C4%B1-Saray-Te%C5%9Ffrifat%C4%B1-ve-T%C3%B6renleri-/-D%C3%BCndar-Alik%C4%B1%C4%B1%C3%A7->, Erişim Tarihi: 23.10.2017

Çünkü padişahın cuma selamlığına çıkmaması padişahın sağlığının yerinde olmadığına dair dedikodulara sebep oluyordu (Karateke, 2015, s. 128). Cuma selamlığı törenleri Yavuz Sultan Selim'den itibaren resmi tören haline gelmiştir. Bu dönemden itibaren cuma namazları selamlık merasimleri haline dönmüştür (Yılmaz, 2010, s. 45).

Cuma selamlığı törenlerine sadece halk değil yabancı devletlerin temsilcileri ve devlet büyükleri de katılmaktaydı. Cuma selamlığının en büyük özelliği, halkın padişaha ulaşmasını sağlamasıdır (Akyurt, 2001, s. 201). Padişah ile halk buluşmasını sağlayan cuma selamlığı sadece dini bakımdan değil sosyal ve kültürel açıdan da önem arz etmekteydi.¹ Cuma selamlığı töreni, Osmanlı halkının dertlerini Sultana aktarabilmeleri açısından önemlidir. II. Abdülhamid zamanında cuma selamlığı törenlerine yabancı elçiler ve gayrimüslim tebaa da katılım göstermeye başlamıştır (Uslu, 2014, s. 64). Seküler anlamda bu selamlığın halkın dilek ve şikâyetlerini 'Arzuhal' adı altında sözlü ve yazılı olarak bizzat padişaha ulaştırma hakkı bulunmaktaydı. Toplanan arzuhaller 'marûzat-ı rikabiyye' adıyla özetlenirdi (Akyurt, 2001, s. 202). Böylece tebaanın yönetimden memnun olup olmadığı bu yöntemle belli olmaktaydı. Arzuhallerin padişahın camiye geldiği esnada verilmesi gerekliydi. II. Abdülhamid'in son yıllarında arzuhaller, arzuhal memurları toplamaya başlamıştır. Arzuhalleri sadece Osmanlı halkının verme hakkı bulunmamaktadır. Yabancı uyruklu kişiler de zaman zaman arzuhal vermiştir (Karateke, 2015, s. 141-142). Sadrazam ve diğer yöneticiler şikâyet dilekçelerinin padişaha ulaşmasında son derece rahatsızdı çünkü şikâyetler aynı zamanda idarecilerin başarısızlığını da göstermekteydi. En son gerçekleştirilen cuma selamlığı töreni 1924 yılında Halife Abdülmecid Efendi'nin katılımıyla olmuştur (Sakaoglu, 1994, s. 443-444).

Osmanlı padişahları, cuma namazına giderken, camilerin sırayla dizildikleri Divan Yolu'nu kullanırlardı (Necipoglu, 2014, s. 59). Padişah camiye gitmeden önce camiye gidiş yollarına kumlar dökülürdü. Başçavuş sabah erkenden tören kıyafetini giyerdi ve asker grubuyla camiye giderdi. Cuma vaktinden birkaç saat öncesinde yollara yeniçeriler dizilirdi. Yeniçeri ağası, padişahın terliklerini giydirdi. Sadrazam ve yeniçeri ağası onu seccadesine götürürdü. Padişah abdest alırken havlusunu Peşkir Ağaları tutardı. Seccadesini ise Hasodabaşı ve Tülbent Ağası sererdi (Yılmaz, 2010, s. 45).

II. Abdülhamit döneminden itibaren cuma selamlığı törenlerinde birtakım değişikliklere gidilmiştir. Cuma selamlığı törenleri bu dönemden itibaren padişahın gücünü göstermeye başlamış ve bir şölen haline gelmiştir. II. Abdülhamit, Ertuğrul Gazi'nin mezarını buldurmuş ve oraya görkemli bir türbe yaptırmıştır. Tebaaya karşı kendini zayıf göstermemek için yoksullara sadaka dağıtmaya başlamıştır. Özellikle bu dönemde Valide Sultan ve kadın efendilerin cuma selamlığı törenlerinde cami önündeki arabalarda beklemesi de kadınların törenlerde bulunduğunu gösterir. Tören bittikten sonra padişah arabayı kendisi kullanarak saraya dönerdi ve bu esnada paşalar da arabanın yanında yaya koşardı. II. Abdülhamid dönemine kadar cuma namazına atla giden padişahlar, Abdülhamid döneminden itibaren atlı arabalar kullanmaya başlamıştır. II. Abdülhamid cuma namazı için dört atlı bir saltanat arabasına binerdi fakat namaz dönüşünde kendi kullandığı iki atlı bir araba ile dönerdi (Yılmaz, 2010, s. 46-47).

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinin ardından ilk cuma namazını Ayasofya'da kıldırması Fatih'ten sonraki birçok padişahın ilk cuma namazlarını burada kıldırılmalarına sebep olmuştur. Padişahın hangi camide namaz kılacağı bir gün öncesinden halka duyurulurdu. Namaz vakti gelmeden hemen önce bütün askerler dizilir, padişahın arabasının geçeceği yola toz kalkmaması için kum dökülürdü. II. Mahmud, cuma selamlığı törenlerine arabayla giden ilk padişaktır. Abdülaziz ise cuma selamlıklarına saltanat kayığı ile gitmeyi tercih ederdi (Karateke, 2015, s. 125-136).

18. yüzyılın öncesinde padişahlar cuma namazı için genellikle Ayasofya, Bayezid, Süleymaniye, Sultanahmet, Eyüp Sultan vb. camilere giderdi. 18. yüzyıl sonrasında Kılıç Ali Paşa, Sinan Paşa, Mecidiye gibi camiler ziyaret edilirdi (Akyurt, 2001, s. 201). II. Abdülhamid dönemine kadar cuma selamlığı törenleri sade ve dinsel bir nitelik taşımaktaydı. Ancak II. Abdülhamid dönemi ile beraber cuma selamlığı törenleri siyasi bir güç gösterisi haline gelmiştir. II. Abdülhamid döneminden sonra cuma selamlığı törenlerine verilen önem azalmaya başlamıştır. Örneğin II. Abdülhamid döneminde şeyhülislamın padişahı cami önünde karşılaması usulü Mehmed Reşad zamanında kaldırılmıştır (Karateke, 2015, s. 127-143).

¹ <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=381875&/Osmanl%C4%B1-Saray-Te%C5%9Frifat%C4%B1-ve-T%C3%B6renleri-/-D%C3%BCndar-Alik%C4%B1%C4%B1%C3%A7->, Erişim Tarihi: 23.10.2017

7. SURRE-İ HÜMAYUN ALAYLARI

İnsanlar için önem atfeden ve geçmişten bugüne bireylerin dini inanç, ritüel vb. amaçlarla yapılan kutsal olarak kabul ettiği mekanlar bulunmaktadır (Taş, Uçar vd., 2014, s. 23). Osmanlı Devleti için de bu mekanlar Mekke ve Medine şehirleridir. Mekke ve Medine halkına dağıtılmak amacıyla gönderilen paraya 'surre' denilmektedir (Yılmaz, 2010, s. 59). Surre, akçe kesesi anlamına gelmektedir. Gönderilen para ve hediyeler Mekke emri, Mekke Kadısı huzurunda dağıtıldı (Uzunçarşılı, 1988, s. 385). "Surrenin gelir kaynağı, devrin sultanının gönderdiği özel hediyelerden ve Haremeyn'e tahsis edilen vakıf gelirlerinin şarta uygun olarak toplandığı vakıf tahsisatından oluşuyordu. Surrenin bir kısmı olan özel hediyeler, padişaha ait olan Ceyb-i Humayun Hazinesi'nden karşılanırdı." (Akgündüz, 2005, s. 109).

Surre gönderimini Abbasiler döneminden Muktedir Billah icat etmiştir. Osmanlı Devleti'nde ilk surre 1389 senesinde Edirne'den gönderilmiştir (Salahaddin Bey, 2015, s. 24). İlk surre alayı Yıldırım Bayezid tarafından yapılmıştır ancak bunun adet haline getirilmesi Yavuz Sultan Selim dönemiyle gerçekleşmiştir (AliKılıç, 2002, s. 880). Surre alayı, Recep ayının on ikinci günü yapılmıştır (AliKılıç, 2002, s. 880). Surre, başlarda katır ve develerle götürülürken son zamanlarda trenle gönderilmiştir (Yılmaz, 2010, s. 62).

Tören, Halifelik Osmanlı Devleti'ne geçmeden önce Mısırlılar tarafından yapılırdı. Kabe örtüsü saray halkı tarafından hazırlanırdı. Hazırlanan Kabe örtüsü merasimle yerine takılırdı. Padişahın saçını kesmekle görevli olan berdalbaşı ağası padişahın kesilen saçlarını gülsuyuyla kurutup bu saçlar surre alayı ile birlikte Hz. Muhammed'in mezarının yanına gömülürdü. II. Abdülhamit ile birlikte Kabe'nin etrafına hastaneler yaptırılmıştır.

8. SONUÇ

Eric J. Hobsbawn ile Terence Ranger'ın "Geleneğin İcadı" adlı eserinde tarihi olarak eski dönemlerden geldiği düşünülen geleneklerin bir kısmının sonradan icat edilmiş olduğundan bahsedilmektedir. Devletlerin yeni bir gelecek icat etmelerinde toplumu ortak duygu ve sadakat altında birleştirerek kendi varlıklarını meşru kılmak amacı bulunmaktadır. Yazarlar, 'geleneğin icadı' kavramının bir ritüel, sembolik bir özellik gösteren, geçmiş zamanla doğal bir sürekliliği varmış gibi tekrarlanan bir 'pratikler kümesi' olarak düşünülmesi gerektiğini öne sürmüştür.

İcat edilmiş bir gelenek uygulandıktan sonra toplum tarafından inandırıcılığı kabul görmeyen bir fenomen olmamaktadır. Devletin icat etmiş olduğu gelenekler zaten o devlette var olan geleneklerle, toplumun benimsemiş olduğu kültürle uyumlaşmış ve o zeminden hareket eden geleneklerdir. Örneğin Osmanlı Devleti döneminde cuma namazı törenleri Abdülhamid dönemi ile birlikte cuma selamlığı törenlerine dönüşerek dinsel unsurların yanı sıra siyasi unsurları da içinde barındırmıştır.

19. yüzyılda devletlerin başvurduğu en önemli araçlardan biri icat edilen geleneklerdir. Bu yüzyılda Avrupa'nın güçlü monarşilerinin sembolizme, törenselliğe, nişan, bayrak gibi duygusal öğelere yönelimi söz konusudur. Osmanlı Devleti'nde uzun yıllardır süregelen birçok tören, geleneğin icadı ile içerik ve biçim açısından değişime uğramıştır. Örneğin, II. Abdülhamid dönemi öncesinde cülus törenlerinde halka hediyeler dağıtılmazken, II. Abdülhamid döneminde halka hediyeler dağıtılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin geleneğin icadından yeterince faydalandığını söyleyebilmek mümkündür. Osmanlı Devleti dönemi zamanında geleneğin icadı çerçevesinde değerlendirilen uygulamalara örnek olarak padişahın doğum ve cülus yıldönümlerinin kutlanması, Abdülhamid döneminde cuma selamlığı törenlerinin daha şatafatlı olması 19. yüzyılda icat edilmiş gelenekler olarak ortaya çıkmaktadır. Batıdan etkilenen bu uygulamaların ortak özelliği ise hanedanın meşruiyetinin siyasal amaçlar üzerinden yoğunlaşmasıdır. Osmanlı Devleti'nin böyle bir uygulamaya gitmesinde çöküş içinde olan devlet vatandaşlarının moralini düzeltme, Osmanlı Devleti'nin Batı'da yalnız kalması ve kendini Batı'ya yakınlaştırma çalışmaları, devletin güçsüzlüğünün kamuoyundan gizlenmesi ve böylece diğer devletlere karşı kendini güçlü gösterme çabaları neden olmuştur. Osmanlı Devleti, Batı ile rekabet edilebilirliğini arttırmak amacıyla geleneğin icadından oldukça faydalanmıştır.

KAYNAKÇA

Akgündüz, M., (2005). "Surre-i Hümayun Geleneği ve İslam Toplumunu Kaynaştırmasındaki Rolü", D.E.U İlahiyat Fakültesi Dergisi, (22):107-114.

- AliKılıç, D. (2002). "Osmanlı Sarayı Teşrifatı ve Törenleri", Türkler, C. 4.
- Araç, Ü. (2015). "18.Yüzyıl İngiliz Gazetelerinde Osmanlı Kültürü: 1718-1730", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 12(22): 7-27.
- Avşar, B. Z. (2012), "Biat'tan Yemin'e... Kamusal Sorumluluk Üstlenenlerin ve Temsilcilerinin And İçmesi", Gazi Türkiyat, (10): 15-61.
- Aykurt, Ç., (2001). "Padişah Halk Buluşmasını Temin Eden Törenlerden Birisi: Cuma Selamlığı", Tarih İncelemeleri Dergisi, 16(1): 201-204.
- Baykal, E., (2008). Osmanlılarda Törenler, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Bey, A. (1995)., Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Çoruk, A. Ş. (2016). "Bir Gelenek İcadı Olarak II. Meşrutiyet Döneminde Gerçekleştirilen İstanbul'un Fethi Törenleri", FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, (7): 79-98.
- Deringil, S., (1991). "Osmanlı İmparatorluğu'nda 'Gelenegin İcadı', 'Muhayyel Cemaat' ('Tasarımlanmış Topluluk') ve Panislamizm, Toplum ve Bilim, Sayı: 54-55, ss.47-64.
- Düzbakar, Ö., (2009). "XV-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Elçilik Geleneği ve Elçi İşlerinin Karşılanmasında Bursa'nın Yeri", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2(6): 182-194.
- Gökdaş, Y. & İnaç, C., (2014). "Osmanlı Cülus Minyatürlerinde Padişah İmgesinin Sanatçı Algısı ve Üslup Özelliklerine Yansıması", Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı:33, ss.108-148.
- Heyeti, N., (2007). "Osmanlı Araştırmaları XXIX", The Journal of Ottoman Studies XXIX, ss.41-86.
- Hobsbawn, E J. & Ranger, T., (2006). Gelenegin İcadı, Agora Kitaplığı
- İnalçık, H., (1954). Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İskit, T., (2016). Diplomasi Tarihi, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:2677.
- Kahraman, T. & Akçay, E. Y., (2010). "Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasisi Tarihi ve Türkiye'ye Bıraktığı Miras", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 22, ss.75-92.
- Karahan Uslu, Z., (2014). Sultan II. Abdülhamid'in 25. Cülus Hediyeleleri, Yıldız Sarayı Vakfı.
- Karateke, H., (2015) Padişahım Çok Yaşal!, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Kurtaran, U., (2014). "Osmanlı Devleti'nde Şehzadelik Kurumuna Yeni Bir Bakış: Şehzadelerin Doğumu, Yetiştirilmesi ve Tahta Çıkış Süreçleri Hakkında Bir Değerlendirme", Turkish Studies, 9(4): 759-778.
- Mumcu, A. (2007). Divan-ı Hümayun, Phoenix Yayınevi
- Necipoğlu, G. (2014). 15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar, Yapı Kredi Yayınları.
- Ocak, D., (2006). XVI. Yüzyıl Osmanlı Şenliklerinin Siyasal Boyutları ve Gündelik Hayata Etkileri, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Olgun, H., (2016). "İbadet, Ritüel ve Kurban", Mitel ve Nihal, 13(2): 82-99.
- Özbudun, S., (1997). Ayinden Törene, Anahtar Kitaplar.
- Sakaoğlu, N., (1994). "Cuma Selamlığı", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 2.
- Salahaddin Bey, A., (2015). Kabe Yollarında Surre Alayı Hatıraları, Dergah Yayınları, 2015.
- Tarım Ertuğ, Z., (1999). XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülus ve Cenaze Törenleri, T.C. Kültür Bakanlığı Osmanlı Eserleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Taş, K. & Uçar, R., Akdemir, M.S., Aygül, H.H., Çelik, K., Keleş, N.O., Özdil, M., (2014). Isparta ve Çevresindeki Türbe ve Ziyaret Yerleri, Bahçıvanlar Basım San. A.Ş.
- Uzunçarşılı, İ. H., (1988). Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Dizi No VIII, Sayı: 16b.

Yılmaz, M., (2010). Osmanlı'da Töre, Tören, Alaylar, Elit Kültür Yayınevi.

E-Kaynaklar

<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=381875&/Osmanl%C4%B1-Saray-Te%C5%9Frifat%C4%B1-ve-T%C3%B6renleri-/-D%C3%BCndar-Alik%C4%B1l%C4%B1%C3%A7-> ,
[Erişim Tarihi: 23.10.2017]